

**Hermeneutická fenomenologie a kvantová
komplementarita ve filosofii vědy**

**Autoreferát disertační práce
2008**

Nárokem předložené disertace je interdisciplinární pojednání o fenomenologii a kvantové teorii, tedy pokus o propojení dvou relativně samostatně se utvářejících disciplín, které si od počátku 20. století stále uchovávají jedno z vůdčích postavení ve filosofickém a vědeckém myšlení. Konkrétně kladu důraz na straně jedné zejména na Heideggerovu hermeneutickou fenomenologii a na straně druhé především na Bohrovu filosofii a rámeček komplementarity.

V *I. kapitole* jsem nastínil, jak se vytvářel *jednolitý* novověký vědecký obraz světa a matematizace přírody. V návaznosti na toto téma jsem ukázal dvě vyformované možnosti myšlení – myšlení *zamýšlející se* a myšlení *kalkulující*, jež je provázané s Heideggerovými analýzami bytnosti techniky jakožto *Gestell* (*ustanovující zjednávání*). Novověké objektivistické vědecké představy a subjekt-objektové paradigma *kalkulujícího* myšlení začaly být podrobovány kritice s příchodem Husserlovy a Heideggerovy fenomenologie. Také s nástupem kvantové teorie se ukázalo novověké myšlení a jeho obraz světa jako nedostačující a jako myšlení jednostranné v popisu přírody, zvláště v popisu subatomárních jevů. To, co odhalovala a zpochybnila fenomenologie, později odhalovala a zpochybnila kvantová teorie. Tuto souvislost jsem prezentoval především ve *II. kapitole* a v *1. či 2. příloze*. V *1. příloze* jsem pojednal o filosoficko-dějinných východiscích kvantové teorie a v *2. příloze* jsem nastínil problematiku a záhadu slavného dvouštěrbínového experimentu. Ve *II. kapitole* jsem se zaměřil na dva základní principy kvantové teorie – princip neurčitosti a pravděpodobnosti, a následně rozebral Bohrův systém komplementarity a jeho originální vhléd ve smyslu ontologického pojetí rámce komplementarity.

Oproti dosavadní novověké tradici objektivistického či zpředměňujícího myšlení ve vztahu k přírodě nebo k tomu, co se nám ukazuje, Bohr navrhl, a do jisté míry i prosadil, následující teze: 1. nestačí pouze jeden druh objektivizujícího popisu přírody (kupříkladu popis vlnový anebo korpuskulární), 2. nestačí pouze prosazovat nebo nadřazovat jedno vědecké pojetí nad jiné, 3. nestačí pouze jedno vědecké pojetí vysvětlovat jiným. Abychom totiž to, co považujeme za předmět výzkumu, mohli popsat komplexněji v možných aspektech jeho ukazování, je podle Bohra nutné připustit dvojí platné – nicméně zároveň vylučující se a nekauzální – porozumění předmětnosti předmětu. To rovněž znamená, že zde neselhává pouze klasické vidění světa, představivost, pojetí reprezentace i kauzalita, nýbrž také jakýkoliv pokus, jehož cílem je hledání skrytých podstat nebo kauzálně determinovatelných vlastností zkoumaných objektů, jež by byly nezávislé na nás a experimentálním uspořádání. Bohr se pokoušel komplementární rámec, kvantové uvažování i některé výsledky experimentů kvantové mechaniky převést do jiných, nefyzikálních disciplín a myšlení. Bohrovy výsledky a pokusy potvrzují výsledky fenomenologie, která zdůrazňuje, že porozumění a uchopení jednotlivých jevů, událostí a jsoucna je vždy-jíž situační. Věci se nám v každodenním životě, právě tak jako vědcům zkoumané jevy v experimentech, neukazují najednou či nějak samy o sobě a mimo náš rámec porozumění nebo mimo rámec experimentálního uspořádání, nýbrž vždy-jíž v nějaké situaci a perspektivě, v dějinných souvislostech a *před-porozuměních*. Proto se nám může *totéž* ukazovat různým způsobem. Otázkou zůstává, zdá má stále ještě smysl hovořit o pojmu *totéž*.

Obě první kapitoly, díky propojeným fenomenologickým a kvantovým rozborům vědecké problematiky, zpřístupňují syntetičtější a pestřejší pohled na vývoj novověkého a vědeckého myšlení. Ve *III. kapitole* jsem se obrátil již čistě k samotné Heideggerově hermeneutické fenomenologii, která se pokouší – stejně tak jako kvantová teorie – překonávat některé vědecko-filosofické předpoklady či předsudky (uvedené v předchozích kapitolách), a přispět k projasnění cest dějinného myšlení. Sama fenomenologie inspirovala některé filosofy vědy, aby ji aplikovali v oblasti přírodních nebo společenských věd. Jedním z nich je kvantový teoretik a filosof Heelan. Na základě jeho koncepce kvantové logiky či komplementarity a hermeneutické fenomenologie jsem

ve 3. příloze vypracoval jednoduchou aplikaci komplementarity a fenomenologické hermeneutiky na popis dvou sice nekompatibilních, ale z Heelanova hlediska komplementárních přístupů ve vnímání každodenních skutečností: jedním z přístupů je naučená konstrukce rozumu v podobě eukleidovské geometrie a po staletí zažitá praxe měření. Druhým z přístupů je zakoušená či prožívaná praxe a vnímání světa.

Inspirace z fenomenologického způsobu filosofování a kvantové teorie či Bohrovy komplementarity aplikované v metodologii či filosofii vědy nebo také v historii vědy a ve vzdělávacích procesech, nejsou u nás v tomto smyslu, pokud vím, diskutovány a řešeny (ve světě jen poskrovnu). Proto jsem se uvedené interdisciplinární možnosti pokusil zprostředkovat alespoň tak, že jsem nastínil řadu společných východisek, problémů, témat a otázek, které odhalily, řešily nebo na něž reagovaly Heideggerova fenomenologie i kvantová teorie.